

## HOZIRGI DAVR MAKTABLARIDA O'QUVCHI-YOSHLARGA QARATILGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK JARAYONDAGI ASOSIY QIYINCHILIKLAR

**Genjebaeva Jansaya Baxitqali qizi**

**Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat  
universiteti doktoranti**

**[jansayagenjebaeva@gmail.com](mailto:jansayagenjebaeva@gmail.com) +998994508231**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21868003>

**Annotatsiya** Ushbu maqolada zamonaviy maktablarda o'smirlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning asosiy qiyinchiliklari va muammoli sohaları tahlil qilingan. Muallif o'smirlarni ijtimoiy moslashuv darajasiga ko'ra toifalarga ajratib, ularning xulq-atvoriga ta'sir etuvchi omillarni o'rganadi. An'anaviy huquqbuzarliklardan tashqari, kiberbulling, ijtimoiy begonalashuv va muloqotning virtuallashuvi kabi yangi xavf-xatarlar kuchayayotgani ta'kidlanadi. Shuningdek, oila va maktabning tarbiyaviy ta'siri susayishi natijasida yoshlarning norasmiy guruhlar va internet tarmog'iga qaram bo'lib qolishi muammosi yoritilgan. Tadqiqot xulosasida ta'lim muassasalarida profilaktik ishlarni kuchaytirish va yondashuvni shaxsiylashtirish zarurati ko'rsatib o'tilgan.

**Kalit so'zlar:** ijtimoiy-pedagogik faoliyat, o'smirlik davri, ijtimoiy xavfsizlik, deviant xulq-atvor, kiberbulling, ijtimoiy begonalashuv, profilaktika.

**Аннотация** В данной статье анализируются основные трудности и проблемные зоны социально-педагогической деятельности с подростками в современных школах. Автор классифицирует подростков по уровню социальной адаптации и изучает факторы, влияющие на их поведение. Отмечается, что помимо традиционных правонарушений, усиливаются такие новые риски, как кибербуллинг, социальное отчуждение и виртуализация общения. Также освещается проблема зависимости молодежи от неформальных групп и интернета в результате ослабления воспитательного влияния семьи и школы. В заключении исследования указывается на необходимость усиления профилактической работы и персонализации подхода в образовательных учреждениях.

**Ключевые слова:** социально-педагогическая деятельность, подростковый возраст, социальная безопасность, девиантное поведение, кибербуллинг, социальное отчуждение, профилактика.

**Abstract** This article analyzes the main difficulties and problem areas of socio-pedagogical activities with adolescents in modern schools. The author classifies adolescents according to their level of social adaptation and studies the factors influencing their behavior. It is noted that in addition to traditional offenses, new risks such as cyberbullying, social alienation, and the virtualization of communication are increasing. The problem of youth dependence on informal groups and the Internet due to the weakening educational influence of family and school is also highlighted. The conclusion indicates the need to strengthen preventive work and personalize the approach in educational institutions.

**Keywords:** socio-pedagogical activity, adolescence, social security, deviant behavior, cyberbullying, social alienation, prevention.

Tadqiqotda o'smirlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat – shaxs va jamiyatning ijtimoiy xavfsizligi hamda hayot sifatini ta'minlashga qaratilgan rejali jarayon sifatida talqin

qilinadi. Ijtimoiy xavfsizlik tizim barqarorligini ifodalovchi yangi toifa bo'lib, ijtimoiy tarbiya uning quyi tizimi sifatida ijtimoiylashuv xavflarini kamaytirishga xizmat qiladi. M.M. Plotkinning paradigmasiga muvofiq, zamonaviy ijtimoiy tarbiya shaxsga madaniy-intellektual tajriba berish, tarbiyaviy mikromuhit yaratish, salbiy og'ishlar va huquqbuzarliklarning oldini olish hamda bolalarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash kabi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. [1, 12-bet].

Ijtimoiy-pedagogik amaliyot asosan turli o'smirlar guruhlariga yo'naltirilgan. Pedagogikada o'smirlik — bolalikdan kattalikka o'tish davri bo'lib, uning yosh chegaralari manbalarda turlicha (masalan, 10-11 dan 13-15 yoshgacha yoki 11-12 dan 15-16 yoshgacha) belgilanadi. Psixologiyada o'smirlik yoshi chegaralari xronologik jihatdan belgilanmagan. Ilk yoshlik rivojlanishning alohida bosqichi sifatida ko'rib chiqilishiga qarab, o'smirlik davri 10 yoshdan 15 yoshgacha yoki 11-12 yoshdan 16-17 yoshgacha bo'lgan davrga ajratiladi.

Yosh chegaralari yetarlicha shartli bo'lib, ba'zi mutaxassislar o'smirlik davri balog'at yoshigacha davom etadi, deb hisoblashadi. Shuni hisobga olish kerakki, huquqiy jihatdan 10 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan yosh doirasiga 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlar va 14-30 yoshgacha bo'lgan yoshlar kiradi.

Psixologlar o'smirlik davrini o'z-o'zini anglashning shakllanishi, hissiy beqarorlik va ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatga ehtiyoj kabi xususiyatlar bilan izohlaydilar. Shu bilan birga, ularning yaqin atrof-muhiti turli ijtimoiy og'ishlar va xavflarni keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu omillarni hisobga olib, tadqiqotda I.A. Lipskiy yondashuvi asosida o'smirlar uchta asosiy toifaga ajratiladi:

1. **Ijtimoiy-istiqbolli:** jamiyat ehtiyojlariga to'la mos keladigan qadriyatlarga va ijobiy shakllanish uchun zarur irodaga ega o'smirlar.
2. **Ijtimoiy barqaror:** o'z muammolarini mustaqil hal etib, atrof-muhitga moslasha oladigan eng yirik guruh.
3. **Ijtimoiy-muammoli:** qadriyatlari davlat va jamiyat normalariga zid bo'lgan xavf ostidagi (deviant va delinkvent) o'smirlar [2].

O'smirlar o'rtasidagi ijtimoiy muammolar va jinoyatchilikning jiddiyligi aniq statistik dalillarda ham o'z aksini topadi. Garchi Rossiya misolida ayrim yillarda (masalan, 2014–2016-yillarda) IIB ro'yxatiga olingan voyaga yetmagan huquqbuzarlar soni biroz qisqargan bo'lsa-da, kichik yoshdagi o'smirlarning jinoiy faolligi barqaror yuqoriligicha qolmoqda (buni Tambov viloyati misolidagi yillik raqamlar ham tasdiqlaydi). Shu bilan birga, zamonaviy muhitda an'anaviy huquqbuzarliklardan tashqari, tengdoshlar tomonidan tahqirlash (bulling), kiberbulling va internet tarmog'ida zo'ravonlik videolari tarqalishi kabi yangi xavflar kuchaymoqda. Eng yomoni, bu kabi g'ayriijtimoiy harakatlar ko'pincha yoshlar orasida odatiy hol (me'yor) sifatida qabul qilinib, jabrlanuvchilarning ruhiy jarohatlarini yanada og'irlashtirmoqda. [3].

Davlatning tizimli ijtimoiy siyosati natijasida o'smirlar orasida sog'lom turmush tarzi ommalashib, ijtimoiy faollik (sport, ijod) ortgani va ba'zi turdagi jinoyatchilik pasaygani kuzatilmoqda. Biroq, zamonaviy jamiyatda jonli muloqot va oilaviy mas'uliyatning susayishi, shuningdek, iste'molchilik kayfiyatining kuchayishi qator jiddiy xavflarni yuzaga keltirmoqda. O'quv yoki shaxsiy hayotida qiyinchilikka uchragan o'smirlar ekstremistik tashkilotlar, kiberjinoyatchilik, suitsid va bulling kabi tahdidlarga ko'proq moyil bo'lib qolmoqda. Sotsiolog V.A. Yadov ta'kidlaganidek, oila va maktab o'z tarbiyaviy ta'sirini yo'qotayotgani sababli, yoshlar ishonch va muloqot ehtiyojini norasmiy guruhlar hamda internetdan izlammoqda. Bu esa ijtimoiy begonalashuv, marginallasuv va natijada giyohvandlik, jinoyatchilik kabi illatlarning ildiz otishiga olib kelmoqda. [4].

Psixologik tadqiqotlarda o'smirlarning motivatsion-qadriyatli sohasidagi ijobiy yo'nalganlikdagi o'zgarishlar qayd etilib, uni shaxsning pragmatik yo'nalganligi, o'smir tomonidan xulq-atvorning ratsional modeli to'g'risidagi masalaning qo'yilishi bilan bog'lashadi. D.I. Feldshteynning aniqlik kiritishicha, "hozirgi yosh inson nafaqat 50 yoshdagi, balki 15 yil oldingi tengdoshidan ham farq qiladi" [5].

Tadqiqotlar o'smirlarning texnologiyalarga qiziqishi turli yoshda (11, 14, 16 yosh) farqlanishini ko'rsatsa-da, ularning 90 foizi uchun oilaviy munosabatlar eng muhim qadriyat bo'lib qolmoqda. Zamonaviy sharoitda pedagogikaning profilaktik (ogohlantiruvchi) ahamiyati ortib, sinf rahbarlaridan o'smirlarni xavf va noaniq vaziyatlarda to'g'ri, konstruktiv qarorlar qabul qilishga o'rgatish talab etilmoqda. Bunga keyslarni tahlil qilish, muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratish va ijodiy loyiha faoliyatlarini joriy etish orqali erishish mumkin. EuTEACH markazi ekspertlarining xulosasiga ko'ra, o'smirlar muammolari kompleks xarakterga ega: o'qishdagi muvaffaqiyatsizlik ko'pincha zararli odatlar va depressiyaga yetaklaydi. Shuningdek, xavfni qabul qilishda gender farqlar mavjud bo'lib, o'g'il bolalar xavfga kamroq sezgir bo'lsa, qizlar asosan zo'ravonlik va psixologik bosimdan qo'rqishadi.

2007-yilda o'tkazilgan so'rovnoma ko'ra, o'smirlar duch keladigan xavf-xatarlar asosan uch turga bo'linadi: irodasizlik oqibatida o'z sog'lig'iga zarar yetkazish, ekstremal qiziqishlar tufayli qurbonga aylanish va qimor o'yinlariga ruju qo'yish. Dastlabki ikkita holatda tengdoshlar va kumirlar ta'siri yetakchi omil hisoblanadi. Sotsiologik tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, o'smirdagi ijtimoiy muammolar bevosita oila va yaqin muhit bilan bog'liq bo'lib, ota-ona xulq-atvoridagi og'ishlar, oilaviy nizolar hamda maktab me'yorlarini inkor etish bola ongida xuddi "ko'zgu" kabi aks etadi. Psixologik nuqtai nazardan esa, bu yoshda o'z-o'zini baholashning keskin o'zgarishi va beqarorligi kuzatiladi; mos ravishda, o'zini tasdiqlash va tengdoshlari bilan muloqot qilish o'smirning eng asosiy ehtiyojiga aylanadi. [6, 390-bet].

Maktab turli ijtimoiy va madaniy muhitga mansub o'smirlar to'qnashadigan makon bo'lib, bu yerdagi nizolar va salbiy muhit hatto unga bevosita aralashmagan bolalar xulq-atvoriga ham ta'sir ko'rsatadi. Olim A.S. Belkin ta'kidlaganidek, bu davrda tengdoshlar bilan muloqot ota-onalar bilan munosabatlardan ko'ra muhimroq sanalib, qonuniy javobgarlikning boshlanishi hamda salbiy ta'sirlarga qarshi turish bilan birga, unga oson ergashib ketish holatlari ham kuzatiladi. Shuningdek, L.S. Vigotskiy yondashuviga ko'ra, muammolarni real hayotda hal qilish imkoniyatlari cheklangan o'smirlarda bolalikdagi o'yinlar o'rnini endilikda "fantaziya" (xayol surish) egallaydi; ular aynan tasavvurlari orqali kelajakni modellastiradi, ijtimoiy rollarni sinab ko'radi, og'ir kechinmalardan xalos bo'lib, o'z hayotiy rejalarini shakllantiradi. [7, 385-bet].

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, ta'lim muassasalarida o'smirlar bilan ishlashning muammoli maydoni asosan uch qismdan: ijtimoiy muhitdagi muammolar, tarbiyaviy ishlarni boshqarish hamda yondashuvni shaxsiylashtirishdan iborat. Davlatning ijtimoiy siyosati yoshlar himoyasini kuchaytirganiga qaramay, qator tadqiqotlar o'smirlar orasida oilaviy notinchlik, ijtimoiy begonalashuv, marginallashuv, ishonch yetishmasligi va huquqiy madaniyatning pastligi kabi xatarlar hanuzgacha dolzarbligini ko'rsatmoqda. Shuningdek, hozirgi raqamli jamiyatda butunlay yangi – ijtimoiy-axborot muammolari yuzaga chiqmoqda; bunga jonli muloqotning virtuallashuvi, axborotni yuzaki qabul qilish ("klipli ong"), fikrlashdagi qoliplar, amaliyotdagi tashabbussizlik hamda internet makonida huquqiy me'yorlarga rioya qilmaslik holatlari kiradi.

**Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии. Уч.-практ. Пособие. М.: РПА, 1997. 176 с.
2. Леонтьев А.Н. Психологическая теория деятельности: Избр. псих. произв. М.: Педагогика, 1983. 318 с.
3. Гарашкина Н.В., Дружинина А.А., Гарашкин Н.А. Культурологический подход в вузовской подготовке социальных работников: новые направления: монография. Тамбов, 2012. 254 с.
4. Эльконин Б.Д. Психология развития. М.: Академия, 2001. 144 с.
5. Фельдштейн Д.И. Приоритетные направления развития психологических исследований в области образования и самообразования современного человека. М.: МПСИ, 2005. 11 с.
6. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 672 с.
7. Вульфов Б.З., Харькин В.Н. Педагогика рефлексии. Изд. 2-е. М.: Магистр, 1999. 112 с.